

meno). V konečnom dôsledku sú to však drobnosti, ktoré nijak neznižujú význam práce. Jazykovú redakciu by si zaslúžilo taktiež nemecké znenie údajov obsahu (nemeckojazyčný obsah práce, zrkadlovo pripojený k slovenskému zneniu obsahu práce) a pripojené nemeckojazyčné zhrnutie (resumé).

Prácu možno napriek malým „remeselným“ chybám v plnej miere odporučiť historikom, archivárom aj zanietým laikom so záujmom o historické artefakty. Je určená proste všetkým, ktorí sa zaoberajú či už epigrafikou, alebo históriou bývalej Nitrianskej stolice.

Peter M. Zigman

(Friedrich-Schiller-Universität Jena, Arbeitsgruppe Biologiegeschichte)

MALATINSKÝ, Michal. *PRED SÚDOM NÁRODA? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945 – 1947*. Bratislava: Post Scriptum, 2019, 287 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.13>

Kniha Michala Malatinského sa venuje ľudovému súdnictvu na Slovensku a činnosti jeho najvyššej inštancie Národnému súdu v Bratislave. Retribúciu na Slovensku sa venovali viacerí autori. Na druhej strane, ide o prvú publikáciu, v ktorej je komplexne spracovaná činnosť Národného súdu v Bratislave v rokoch 1945 – 1947, keďže autori sa doposiaľ venovali len jednotlivým procesom pred Národným súdom. Kniha je rozdelená na dve veľké časti. Prvá časť, ktorá zahŕňa tri kapitoly, sa zaoberá problematikou ľudového súdnictva. Druhú časť tvoria dve kapitoly a je venovaná činnosti Národného súdu v Bratislave.

Prvá kapitola približuje pôvod retribučného súdnictva. Ako píše Malatinský, potrestanie vojnových vinníkov nebolo fenoménom len slovenských dejín, ale týkalo sa väčšiny európskych a niektorých mimoeurópskych krajín. Navyše, myšlienka retribúcie nevznikla v súvislosti s usporiadaním po 2. svetovej vojne, ale jej pôvod sa spája s druhou polovicou 19. storočia. Vojnových zločincov chceli víťazné mocnosti súdiť po 1. svetovej vojne, pričom však potrestanie zločincov prebiehalo len na vnútroštátnej úrovni, v Nemecku. Dotvorenie medzinárodného trestného práva sa spája s 2. svetovou vojnou a s tzv. Svätajakubskou deklaráciou z januára 1942, kde bolo prvýkrát explicitne uvádzané súdne potrestanie vojnových zločincov. V súvislosti s deklaráciou na s. 19 je uvedené, že deklaráciu podpísali zástupcovia deviatich štátov, vrátane Československa, „... ktorých územie bolo v tomto období pod nadvládou či okupáciou Nemeckej ríše“. Je otázne, či v prípade Československa ide o úplne presné vyjadrenie. České krajiny boli okupované Nemeckom, ale Slovenský štát bol skôr pod vplyvom, ako nadvládou Nemecka. Navyše, časť územia medzivojnového Československa bola okupovaná Maďarským kráľovstvom. K úplnému vykryštalizovaniu ľudového súdnictva na medzinárodnej úrovni prispela Londýnska dohoda veľmocí z augusta 1945, ku ktorej Československo pristúpilo v septembri 1945.

V súvislosti s kreovaním slovenského retribučného súdnictva Malatinský kladie dôraz na udalosti spojené so Slovenským národným povstaním (SNP). Síce už pred SNP sa hovorilo o samostatnom slovenskom ľudovom súdnictve, ale predpokladalo sa, že retribúcia bude zhovievavá a Jozef Tiso bude po vojne umiestnený v kláštore. Prípravy retribučného súdnictva a zákona pokračovali na oslobodenom slovenskom území po prechode frontu. V rámci príprav zákona mali politické tábory rozličné predstavy a Malatinský spomenul aj nerealizované osnovy retribučného nariadenia. Finálne nariadenie, ktoré bolo prijaté 15. mája 1945, sa výrazne odlišovalo od predchádzajúcich návrhov a bolo vypracované na poslednú chvíľu. Malatinský dáva dané nariadenie do kontextu s ďalšími piatimi „defašizačnými“ opatreniami, ktoré sa týkajú rozpustenia politických strán z obdobia Slovenského štátu, úprav majetkoprávných otázok či štátneho občianstva atď.

Druhá kapitola je venovaná analýze retribučného nariadenia č. 33/1945 Sbiery nariadení Slovenskej národnej rady (ďalej Sb. n. SNR), jeho legalite a legitimitě. Ako uvádza autor monografie, nariadenie malo vnútroštátnu i medzinárodnoprávnú legalitu. Legitimita sa opierala o revolučnú legitimitu SNR, avšak nie je isté, či malo aj ideovú legitimitu. V súvislosti s nariadením Malatinský spomína aj prijatie vykonávacieho nariadenia a poukazuje napríklad na odlišnosť s vtedy platným trestným predpisom. Napríklad, veková hranica trestnej zodpovednosti bola vykonávacím nariadením stanovená na 18 rokov, pričom vtedy na Slovensku platné trestné právo pripúšťalo možnosť trestať aj mladistvých vo veku 12 – 18 rokov. Ustanovenia vykonávacieho nariadenia by bolo vhodnejšie spomenúť až po analýze retribučného predpisu. Malatinský ďalej analyzuje päť činov trestných podľa retribučného zákona z právnického hľadiska. Avšak okrem interpretácie týchto činov poukazuje aj na isté odlišnosti od českej retribúcie a čo je najdôležitejšie, píše aj o problémoch, ktoré sa spájajú s daným nariadením (problém retroaktivity, nevymedzenie, v akom období sa delikvent môže dopustiť činu trestného podľa retribučného zákona, široké vymedzenie jednotlivých paragrafov).

Malatinský rozpracoval aj ďalšie paragrafy retribučného nariadenia, ktoré sa týkajú vytvorenia ľudových súdov a retribučného konania. Pre účely ľudového súdnictva boli vytvorené tri stupne súdov: Národný súd v Bratislave, okresné ľudové sudy sídliace v okresných mestách a miestne ľudové sudy so sídlom v každej politickej obci. Miestne ľudové sudy mali súdiť len previnilcov fašistického režimu. Pre zistenie príslušnosti medzi okresným ľudovým súdom a Národným súdom bola smerodajná osoba obvineného. Národný súd definoval osoby, ktoré patria do jeho príslušnosti. Tu Malatinský poukázal na chybu v nariadení, keďže pri vymenúvaní osôb je adjektívum „bývalý“ uvedené len pri prezidentovi, hoci všetky funkcie (poslanci Snemu Slovenskej republiky, členovia Štátnej rady a i.) boli „bývalé“. Venoval sa aj otázke prísediacich, kde poukázal na zaujímavý fenomén. Túto laickosť retribučných súdov presadzovali najmä komunisti a viacerí obžalobcovia a sudcovia, ktorí pracovali v ľudovom súdnictve, sa neskôr stali komunistickými funkcionármi.

Malatinský poukázal aj na špecifickú povahu retribučného konania, pričom konanie malo byť urýchlené a aj rozsudok mal obsahovať iba stručné odôvodnenie. Obžalovaný pred Národným súdom si mohol vybrať advokáta iba zo zoznamu advokátov uverejnených v Úradnom vestníku.

Tretia kapitola sa zaoberá vykonávaním retribučného nariadenia, t. j. realizáciou ľudového súdництва v praxi. Ako poukázal Malatinský, ľudové sudy sa síce začali vytvárať od júna 1945, ale pojednávať začali až od júla toho roku. Táto pomalosť bola veľmi kritizovaná, ba dokonca na východnom Slovensku asi prvý ľudový súd vznikol až v októbri 1945. Okrem nerovnomernej činnosti ľudových súdov na Slovensku Malatinský poukazuje aj na ďalšie problémy retribucie, ako nedostatok sudcov alebo neochota prísediacich podieľať sa na činnosti ľudových súdov. Následne sa venuje jednotlivým novelizáciám retribučného nariadenia. Prvou bolo nariadenie č. 83/1945 Sb. n. SNR, kde boli napríklad riešené pokuty pre prísediacich, nová forma trestu smrti, zastrelenie bezpečnostnými orgánmi a i. Druhou novelizáciou bolo nariadenie č. 57/1946 Sb. n. SNR. Pred analýzou tohto nariadenia Malatinský píše o problémoch spojených s činnosťou ľudových súdov. Tieto informácie by si zaslúžili samostatnú podkapitolu, takisto ako aj analýza nariadenia. Nariadením č. 57/1946 Sb. n. SNR okrem iného vznikol Úrad obžaloby pri Národnom súde, bolo pripustené podanie mimoriadneho opravného prostriedku ako istej formy odvolania a i. Autor sa venuje aj koncu retribucie na Slovensku. V roku 1947 sa zistilo, že sa neukončia všetky retribučné konania, preto začiatkom roku 1948 vznikli senáty pri krajských súdech, ktoré mali riešiť nedokončené konania. Tento stav vydržal len tri mesiace, potom pre retribučné konania vznikli Ľudové sudy v sídlach krajských súdov. Ich činnosť sa skončila koncom roku 1948. Je potrebné oceniť, že Malatinský spomenul aj prípady „retribučného“ charakteru, ktoré sa uskutočnili po roku 1948. Na druhej strane, autor mohol spomenúť, že ku 30. aprílu 1947 sa skončila činnosť väčšiny okresných ľudových súdov a od 1. mája 1947 fungovali tieto sudy len v mestách, kde boli sídla krajských súdov.

Štvrtú kapitolu Malatinský venoval organizačnej stránke a súdnej činnosti Národného súdu v Bratislave. Venuje sa tu najmä problémom, ktoré boli späté s činnosťou Národného súdu. Prvým bolo personálne obsadenie, pretože nie všetci vymenovaní prísediaci alebo obžalobcovia sa svojej činnosti reálne ujali. Ďalším problémom boli samotní prísediaci, keďže niektorí mohli byť zaujatí, ba dokonca v jednom prípade prísediaci nespĺňal podmienky, aby mohol byť v senáte. Išlo o prípad Jozefa Steinhübela, ktorý bol odsúdený na trest smrti pomerom hlasom 4:3. Avšak Imrich Bojsa, ktorý hlasoval za trest smrti, stratil československé štátne občianstvo, a preto nemohol byť v senáte. Malatinský poukazuje aj na zásahy politikov do trestného konania. Pre ilustráciu spomeniem dva prípady, ktoré autor uviedol. Jozef Lettrich 3. augusta 1946, 11 dní pred vynesením rozsudku nad Vojtechom Tukom, písal v liste Predsedníctvu vlády ČSR, že Tuku čaká trest smrti. V septembri 1946 sa predseda Národného súdu Igor Daxner stretol s Edvardom Benešom, ktorý mu na otázku, ako sa má zachovať v prípade súdenia Jozefa Tisu, povedal, že Tiso by mal dostať trest smrti. O tomto názore Daxner informoval celé úradníctvo Národného súdu.

Malatinský taktiež zosumarizoval činnosť ľudového súdu. Prvý rozsudok pred Národným súdom bol vyhlásený až v septembri 1945, teda štyri mesiace po jeho formálnom vzniku. V danom roku však vyniesol len dva rozsudky nad dvomi súdenými. V roku 1946 to bolo už 22 rozsudkov nad 27 obžalovanými a v roku 1947 27 rozsudkov nad 54 súdenými. Celkovo tak súd vyniesol 51 rozsudkov nad 83 osobami. Malatinský poukázal aj na rozsudky, ktoré mali pomerne nízku obsahovú a formálnu kvalitu, ich

jazyk bol často poetický, historizujúci, psychologizujúci, emotívny. Uviedol aj rozdiely medzi činnosťou Národného súdu a okresných ľudových súdov. Napríklad, okresné ľudové sudy súdili najčastejšie Maďarov (59, 74 % zo všetkých odsúdených), pričom Národný súd odsúdil len dvoch Maďarov. Malatinský v poznámke pod čiarou na s. 142 uvádza, že „*Národný súd počas svojho pôsobenia nikoho neodsúdil za § 1 písm. a retribučného nariadenia. Je otázne, či bola vôbec v praxi táto skutková podstata aplikovaná.*“ Do budúcnosti by sa autor mohol zdržať takýchto konštatovaní, keďže § 1 písm. a bol na úrovni okresných ľudových súdov aspoň raz použitý.

Piata kapitola je venovaná vybraným problémom v súdnej praxi Národného súdu. Malatinský spomína kolektívnu zodpovednosť poslancov Snemu Slovenskej republiky, ktorej sa bývalý poslanec, až na jednu výnimku, vedel zbaviť len ak dokázal, že svoj mandát zastával so súhlasom a v prospech protifašistického odboja. Kolektívna zodpovednosť bola použitá aj na členov Štátnej rady. Malatinský sa ďalej zaoberá interpretáciou „zrady na Povstaní“ v rozhodnutiach Národného súdu a používaním inštitútu zmiernenia trestu, ktorého používanie bolo značne nejednotné. Napokon sa venuje konaniam, ak bola osoba odsúdená na trest smrti. Poukázal na zaujímavý fakt, a to, že úplne „vzorovo“ sa konanie o milosť uskutočnilo len v prípade Jozefa Tisa.

K publikácii je pripojených väčšie množstvo príloh. Ide o fotografie z niektorých súdnych procesov, celé znenia retribučného nariadenia a jeho novelizácii, zoznam sudcov, prísediacich a obžalobcov pri Národnom súde. Prínosný je zoznam osôb, nad ktorými Národný súd vyniesol rozsudok. Je tam síce uvedený hlavný trest a paragrafy, za ktoré bol delikvent odsúdený, no bolo by vhodné uviesť hlavnú činnosť, ktorú odsúdený, resp. oslobodený vykonával v rokoch 1939 – 1945, keďže nie všetky osoby sú všeobecne známe.

Knihá Michala Malatinského je precízne spracovaná a relatívne ľahko čitateľná. V jej prvej časti čitateľ môže sledovať vývoj otázky retribúcie na medzinárodnej úrovni a na území Slovenska. Môže v nej nájsť nerealizované návrhy retribučného nariadenia. Samotné retribučné nariadenie autor analyzuje z právnického hľadiska, ale vďaka vysvetleniu jednotlivých pojmov a postupu je ľahko čitateľné a pochopiteľné aj pre človeka, ktorý nemá právnické vzdelanie. Autor sa venuje aj novelizáciám tohto nariadenia. Tieto novelizácie mohol zanalyzovať trochu podrobnejšie. Jednotlivé problémy spojené s činnosťou ľudového súdnictva mohol autor zahrnúť do jednej kapitoly a nie ich uvádzať pri novelizáciách. Na druhej strane, veľmi by chýbalo, ak by tieto problémy nespomenul vôbec, keďže poukázanie na ne pomáha čitateľovi lepšie pochopiť činnosť ľudového súdnictva. Je potrebné oceniť aj to, že Malatinský spomenul „retribučné“ prípady, ktorých aktéri boli súdení po skončení činnosti ľudového súdnictva.

V druhej časti sa Malatinský venuje činnosti Národného súdu vo všeobecnosti. Ide o prvého autora, ktorý sa činnosti tohto súdu venuje komplexne. Opäť uvádza problémy spojené so súdením Národného súdu, či už boli personálneho rázania, alebo, čo je veľkým prínosom publikácie, poukazuje aj na politické vplyvy na rozhodovaciu činnosť Národného súdu. Prínosom je aj isté porovnanie činnosti Národného súdu a okresných ľudových súdov. Pri tejto príležitosti, prípadne už v prvej časti, sa autor mohol podrobnejšie venovať dopadu ľudového súdnictva na maďarskú otázku. Kapitola o vybraných problémoch v súdnej praxi Národného súdu, najmä otázka kolektívnych vín a inštitútu

zmiernenia trestu, je pre čitateľa veľmi zaujímavá a zároveň by mala byť „povinnou jazdou“ pre každého, kto sa chce venovať nejakému procesu pred Národným súdom. Knihu dopĺňa veľké množstvo príloh, kde si čitateľ môže prečítať paragrafované znenia jednotlivých nariadení, zoznamy sudcov, obžalobcov a prísediacich a aj zoznam všetkých osôb, ktoré boli odsúdené, resp. oslobodené v procese pred Národným súdom. V súvislosti s prísediacimi si autor dal tú námahu a okrem „suchého“ vymenovania prísediacich a politickej strany, ktorá ich vymenovala, uviedol aj počet procesov, ktorých sa daní prísediaci zúčastnili.

Publikáciu by som odporučil každému, kto by sa chcel niečo dozvedieť o ľudovom súdnictve na Slovensku a o činnosti retribučného Národného súdu v Bratislave.

Ivan Nociar

(Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava)

KOLLÁROVÁ, Ivona. *TAJNE : Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1789 – 1799)*. Bratislava: VEDA, 2020, 213 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.14>

Dejiny cenzúry, typografie, šírenia zakázaných, resp. nepovolených myšlienok a sietí s nimi spojených, sa v slovenskej historiografii stále nachádzajú na pokraji záujmu, i keď poskytujú široké možnosti kladenia otázok a interpretačných postupov. Pre mnohých historikov knižné, ale aj rukopisné médium nepredstavuje tému hodnú výskumu, pretože ho nepovažujú za „skutočné“ dejiny, i keď pri použití nových vedeckých prístupov a interdisciplinarity má obrovský potenciál. Tlačené knihy, rukopisy a cenzúra totiž zachytávajú, ako sa myšlienky osvietenstva a revolúcie dostávali do vzdialeného Uhorska. Tie sa stali integrálnou súčasťou hnutia uhorských jakobínov, ale aj rokovaní komisií k jednotlivým okruhom zákonov, ktoré mal prijať uhorský snem v rokoch 1790, 1791. Keďže išlo po smrti Jozefa II. z hľadiska panovníckeho dvora vo Viedni o nebezpečné názory, podstatná časť šírenia ideí sa odohrávala v ilegálite, čo spôsobilo vznik obmedzeného množstva písomných prameňov.

V poslednej dobe sa poprednou erudovanou odborníčkou v problematike stala Ivona Kollárová so svojou vycibrenou schopnosťou klásť si netradičné otázky, posúvajúce doterajšie poznanie. Na základe veľkého prehľadu publikovanej literatúry, interdisciplinárneho prístupu a archívneho výskumu I. Kollárová prináša v premyslených textoch zaujímavé podnety na ďalší výskum prostredníctvom kladených otázok. Autorka recenzovanej publikácie sa systematicky venuje knižnej kultúre a zaraďuje sa do malej skupiny odborníkov v tejto oblasti, ktorí nerobia len štúdie o celkovom počte kníh v danej knižnici alebo knižnej zbierke. Spolu s ďalšími kolegami hľadá veci ukryté medzi riadkami cenzorských spisov, pamätníkov, vypočúvaní, korešpondencie, pamfletov, rukopisov a kníh.